

DOI: 10.18276/sip.2016.43/3-25

Agata Niemczyk*

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Jarosław A. Handzel**

Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

UNIWERSYTET TRZECIEGO WIEKU JAKO ANTIDOTUM NA CZAS WOLNY POLSKICH SENIORÓW (NA PRZYKŁADZIE UTW W NOWYM SĄCZU)

Streszczenie

Celem artykułu jest zweryfikowanie tezy sformułowanej w tytule. Jego realizacji posłużyły badania własne przeprowadzone wśród 229 słuchaczy UTW w Nowym Sączu. Część empiryczną pracy poprzedziły rozważania teoretyczne na temat czasu wolnego, osób starszych, seniorów jako podmiotów rynku i specyfikacji ich potrzeb.

Słowa kluczowe: czas wolny, seniorzy, Uniwersytet Trzeciego Wieku

Wstęp

Czas wolny, rozumiany jako całokształt zajęć, którym ludzie oddają się całkowicie z własnej woli dla wypoczynku, rozrywki, rozwijania zainteresowań i pasji bądź większego uczestnictwa społecznego po wyzwoleniu się z rozlicznych obowiązków zawodowych, szkolnych lub domowych (Boni, 2011, s. 227), we współczesnych czasach zyskuje na znaczeniu. Interesujące jest spojrzenie na tę kategorię

* Adres e-mail: niemczya@uek.krakow.pl.

** Adres e-mail: jaroslawhandzel@wp.pl.

przez pryzmat seniora emeryta, który naprzeciw innych grup społecznych ma go w nadmiarze, podobnie jak dzieci i młodzież, a inaczej niż osoby pracujące.

Celem artykułu jest rozpoznanie specyfiki czasu wolnego seniorów, słuchaczy UTW. Realizacji celu będzie służyło osiągnięcie następujących celów częściowych: zidentyfikowanie kategorii czasu wolnego; zdiagnozowanie profilu emeryta, seniora, słuchacza UTW oraz jego potrzeb; określenie postrzegania czasu wolnego przez słuchacza UTW; rozpoznanie wpływu cech demograficzno-społecznych respondentów na postrzeganie wybranych obszarów czasu wolnego.

W opracowaniu przeprowadzono kwerendę literatury przedmiotu pozwalającej na prezentację rozważań teoretycznych. Z kolei bazę empiryczną prowadzonych analiz odnośnie do wybranych obszarów czasu wolnego emeryta seniora stanowią wyniki badań bezpośrednich przeprowadzonych wśród słuchaczy UTW w Nowym Sączu w 2015 roku.

1. Czas wolny – kwestie teoretyczne

Czas wolny to część łącznego zasobu czasu w skali dnia, tygodnia, roku lub całego życia uwolniona od obligatoryjnych zajęć (obowiązkowej pracy i zaspokojeniu niezbędnych potrzeb fizjologicznych: sen, spożywanie posiłków, higiena itp.). Czas wolny jest wypełniony w przeważającej mierze konsumpcją. Jest nieodłączną częścią życia każdego człowieka. Kształtowany jest przez wiele czynników, w tym głównie przez czas pracy, poziom uzyskiwanego dochodu, cykl życia jednostki (Bombol, Dąbrowska, 2003, s. 82). Maciejewski (2013, s. 17–18) stwierdza, że o rozmiarach czasu wolnego decydują między innymi: skracanie czasu pracy, ograniczenie czasu zaspokajania potrzeb bytowych w wyniku konsumpcji dóbr i usług czasoszczędnych oraz *outsourcing* czynności domowych. Powszechnie zauważa się, że maksimum czasu wolnego przypada na lata, kiedy jednostka dysponuje minimum dochodów, i *vice versa* (Jung, 2003, s. 24–25). Ludzie w wieku produkcyjnym na ogół dysponują dużym zasobem środków materialnych i deficytem czasu wolnego, podczas gdy osoby młodsze i starsze reprezentują grupy społeczne z jednej strony zasobne w czas wolny, a z drugiej uboższe w środki materialne. Można stwierdzić, że im więcej dochodu, tym mniej czasu wolnego. To dostęp do pieniędzy umożliwia dobre wykorzystanie czasu. Podkreśla się przy tym wielość wzorów konsumpcji czasu wolnego – od uczestnictwa w kulturze, rozrywce, sporcie i rekreacji ruchowej, turystyce do samorealizacji.

Z powyższego wynika, że czas wolny jest przede wszystkim czasem konsumpcji. Sprzyjają temu, jak je określa Ritzer (2009, s. 21–43), tak zwane świątynie konsumpcji, do których należą między innymi: centra handlowe, tematyczne parki rozrywki, statki wycieczkowe, obiekty wypoczynkowe. Na wzór centrów handlowych zaczynają funkcjonować obiekty sportowe, obiekty kultu religijnego, ale również obiekty edukacyjne. W odniesieniu do tych ostatnich interesujące będzie zidentyfikowanie roli, jaką pełni w tym zakresie Uniwersytet Trzeciego Wieku podejmujący studentów w wieku emerytalnym – w kontekście powyższego z jednej strony zasobnych w czas wolny, a z drugiej o niskim statusie materialnym. Jak można sądzić, instytucja ta pozwala zaspokajać potrzeby samorealizacji, jeśli spojrzeć na przywołane wcześniej wzory konsumpcji czasu wolnego, ale sama w sobie stwarza możliwości zaspokojenia wielu innych, na przykład uczestnictwa w turystyce, w myśl tezy, że czas wolny może być celem dążeń jednostki, a UTW – środkiem do jego osiągnięcia (Cieloch, Kuczyński, Rogoziński, 1992, s. 29–31).

2. Senior jako podmiot rynku i jego potrzeby – zarys problemu

Osoby starsze, określane jako seniorzy czy osoby w podeszłym wieku, są grupą postrzeganą jako jednostki, które zakończyły swoją aktywność zawodową. Jest to związane z uzyskaniem przez nie świadczeń (praw) emerytalnych lub rentowych. W Polsce średni wiek przechodzenia na emeryturę (*Raport o kapitale intelektualnym...*, 2010, s. 126) to 58 lat (przy zachowaniu ogólnej zasady 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn z przedłużeniem tegoż wieku od 2013 roku do 67 lat dla obu płci). Omawiana grupa społeczna przyrasta liczebnie w coraz większym tempie (*Prognoza ludności na lata...*, 2014, s. 111, 134), co skłania do zwrócenia uwagi na jej potrzeby.

Podobnie jak inne jednostki, osoby starsze zgłaszają potrzeby wyróżnione w hierarchii Masłowa. Zauważa się przy tym, że zaspokojenie głodu, bezpieczeństwa, przynależności i miłości oraz szacunku jest podstawą, aby człowiek mógł trwać jako istota biologiczna i społeczna, a zaspokajanie potrzeb twórczości, wiedzy i rozumienia oraz piękna pozwala na jego rozwój. O ile potrzeby wyższe pojawiają się wraz z upływem lat i rozwojem jednostki, to z potrzebami niższymi rodzą się. Dążenie do zaspokojenia potrzeb wyższych jest społecznie bardziej pożądane, kształtuje dodatnie cechy, takie jak lojalność, przyjaźń. Odczuwanie wyższych potrzeb wymaga jednak lepszych warunków rodzinnych, ekonomicznych i społecznych (wykształcenie) (Maslow, 2013).

Istotną rolę w kształtowaniu i zaspokajaniu potrzeb seniorów pełnią Uniwersytety Trzeciego Wieku. Tego typu instytucje umożliwiają kontakty z rówieśnikami, zaspokajają potrzeby samorozwoju, kształcenia i zdobywania nowych umiejętności, które „w znacznym stopniu przyczyniają się do tak istotnego u seniorów utrzymania i rozbudowywania istniejących więzi społecznych. Są także miejscem spotkań osób o podobnych problemach i zainteresowaniach. To tam osoby starsze mogą realizować swoje niespełnione marzenia czy nawiązywać nowe przyjaźnie, a także poprawiać kondycję umysłową i fizyczną, co w znacznej mierze wpływa na ich samopoczucie i podnosi jakość życia” (Wróblewska, Błaszczuk, 2012, s. 31). Z publikowanych danych wnioskuje się, że głównym motywem podjęcia studiów na UTW jest poszerzenie wiedzy i utrzymanie sprawności intelektualnej. Dalej w hierarchii ważności plasują się: utrzymanie więzi z osobami z tej samej grupy wiekowej, zachowanie sprawności fizycznej, zagospodarowanie czasu wolnego, poczucie bycia osobą kompetentną, realizowanie młodzieńczych marzeń o studiowaniu oraz pozbycie się uczucia osamotnienia (Wróblewska, Błaszczuk, 2012, s. 32).

3. Metodyka badania

Badanie podjęte na użytek niniejszego opracowania zostało przeprowadzone w październiku 2015 roku wśród słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Nowym Sączu. Spośród wszystkich zapisanych (405 osób) chęć udziału w badaniu wyraziło 229 osób. Jako narzędzie badawcze wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety zbudowany z 10 pytań merytorycznych (zamkniętych i otwartych) oraz 6 pytań identyfikujących demograficzno-społeczny status respondenta.

W całej badanej zbiorowości dominowały kobiety. Stanowiły one 81% badanych. Ponadto największy udział reprezentowały: osoby w wieku 65–74 lata – 54,6%; osoby legitymujące się wykształceniem średnim – 55%; jednostki zamieszkujące miasta liczące powyżej 20 tys. mieszkańców – 56,3%; osoby oceniające swoją sytuację materialną jako przeciętną – 52,8%; osoby pozostające w związku małżeńskim – 45,8%.

W badaniu sformułowano dwa pytania badawcze:

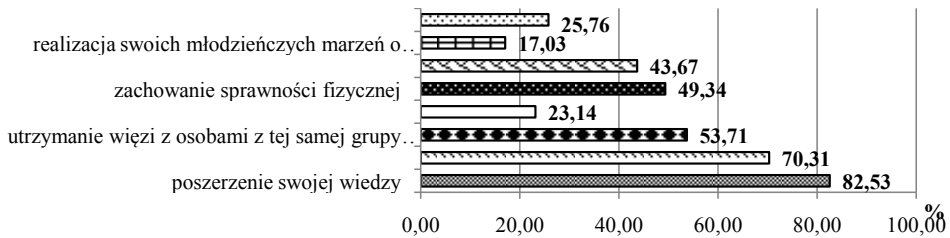
1. Jak jest postrzegany czas wolny przez słuchacza UTW?
2. Czy postrzeganie pewnych wybranych w badaniu obszarów czasu wolnego różnicują cechy demograficzno-społeczne studentów UTW?

Do poszukiwania odpowiedzi na tak sformułowane pytania wykorzystano wskaźniki struktury, a także testy nieparametryczne: *U* Manna-Whitneya, ANOVA rang Kruskala-Wallisa oraz jednorodności χ^2 Pearsona.

4. Czas wolny słuchaczy UTW w świetle badań empirycznych

UTW jest instytucją, która pozwala „wypełnić” czas wolny osób starszych. Odnosząc się do przywołanych wcześniej publikowanych wyników badań odnośnie do motywów podejmowania studiów na UTW, zauważono, że słuchacze UTW w Nowym Sączu wykazują podobną ich hierarchię. Najważniejsze powody były związane ze zdobywaniem wiedzy.

Rysunek 1. Motywy podjęcia studiów na UTW

Źródło: opracowanie własne.

Dane empiryczne zestawione na rysunku 1 wskazują na poszerzenie wiedzy (82,53%) i utrzymanie sprawności intelektualnej (70,31%) jako dominujące motywy podjęcia studiów. Utrzymanie więzi z osobami z tej samej grupy wiekowej (53,71%) zamykało, podobnie jak w przywołanych wcześniej badaniach, trzy najważniejsze motywy studiowania na tym etapie życia badanych jednostek. Warto odnotować, że ponad 2/5 respondentów wskazało zagospodarowanie czasu wolnego jako motyw studiowania na UTW.

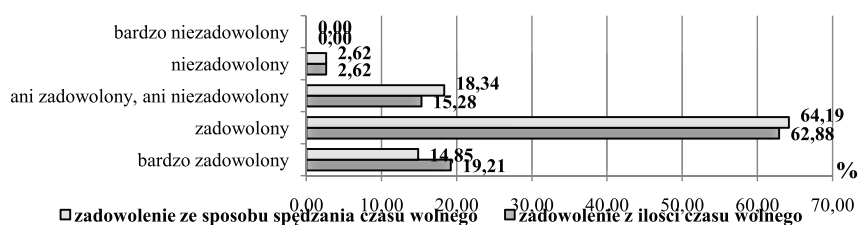
Niemal wszyscy (91,7%) badani potwierdzili, że uczęszczanie na UTW zmieniło ich sposób spędzania czasu wolnego. Dla 70% fakt ten wpłynął na częstsze ich spotkania ze znajomymi. Połowa badanych zadeklarowała lepszą dbałość o kondycję fizyczną i tyleż samo – częstsze korzystanie z ofert instytucji kultury. Wśród innych niewymienionych w kwestionariuszu motywów respondenci wskazywali między innymi na: dyscyplinę wewnętrzną bardzo potrzebną po przejściu na emeryturę, możliwość kontynuowania nauki języków obcych, rozwijanie zainteresowań i uzdolnień oraz rozwijanie nowych umiejętności.

Interesujące okazało się postrzeganie czasu, w tym czasu wolnego, wśród seniorów. Dane pozyskane z badania pozwoliły stwierdzić, że seniorzy nie są „świadomi”,

iz stanowią grupę społeczną, która ma najwięcej spośród innych grup czasu wolnego. Fakt, że ma się aż za dużo czasu wolnego, zgłaszało tylko 7,42% respondentów. Tyleż samo optowało za absolutnym jego brakiem. Na niewielką ilość czasu wolnego wskazywało aż 85,15% badanych, deklarując: robię wszystko, co muszę robić, i mam jeszcze trochę czasu wolnego dla siebie.

Mimo niewielkiej ilości czasu wolnego blisko 2/3 badanych jest zadowolonych z takiego stanu rzeczy, podobnie jak i ze sposobu jego zagospodarowania; bardzo zadowolonych było odpowiednio: 14,85 i 19,21%. Tylko niespełna 3% ankietowanych wyraziło swoje niezadowolenie zarówno z ilości, jak i sposobu spędzania czasu wolnego (nikt nie zadeklarował stanowiska „bardzo niezadowolony”) (por. rysunek 2).

Rysunek 2. Zadowolenie z ilości i sposobu spędzania czasu wolnego słuchaczy UTW

Źródło: opracowanie własne.

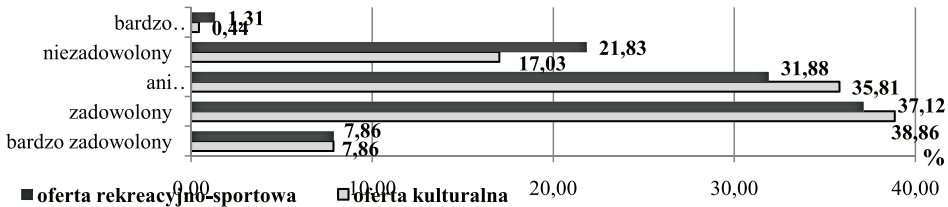
Swój czas wolny badani przeznaczali na różne aktywności, spośród których codziennie najczęściej deklarowali oglądanie programów telewizyjnych (91,26%) i słuchanie radia (83,56%). Przynajmniej raz w tygodniu ujawniali spotkania ze znajomymi jako najczęstszą aktywność. Tym, na co warto zwrócić uwagę, jest brak deklaracji co do korzystania z instytucji kultury, takich jak filharmonia i opera (51,62%). Należy podkreślić, że na terenie powiatu nowosądeckiego nie ma tego typu placówek kulturalnych, a skorzystanie z tego typu oferty wiąże się z wyjazdem do innej miejscowości, na przykład Krakowa.

W zakresie wyjazdów turystycznych realizowanych w czasie wolnym poza miejsce zamieszkania słuchacze UTW wskazywali na wyjazdy w celach wypoczynkowych (ponad 2/3 badanych), odwiedziny krewnych i znajomych (blisko 55%). Dla ponad 1/3 badanych był to cel zdrowotny, a niespełna 1/4 deklarowała cel religijno-pielgrzymkowy, z kolei 1/5 – cel edukacyjny. Spośród podanych w kwestionariuszu powodów migracji turystycznych zakupy okazały się celem najrzadziej deklarowanym przez seniorów (co dziesiąty badany).

W grupie osób, które nie deklarowały wyjazdów turystycznych, dominowały powody finansowe jako ograniczenia do podejmowania tego rodzaju aktywności (blisko połowa tych, którzy wskazywali na brak wyjazdów turystycznych). Dla około 1/4 spośród nich brak motywacji do podróży okazał się być głównym powodem nieuczestniczenia w turystyce. Poza wyżej wymienionymi respondenci jako bariery wyjazdów turystycznych wskazywali: powody zdrowotne (20%), zobowiązania rodzinne (13,33%), brak poczucia bezpieczeństwa (6,67%) oraz inne przyczyny (6,67%).

Człowiek może spędzać swój wolny czas w domu lub poza nim. W tym drugim przypadku mowa jest o użyteczności licznych instytucji pozwalających na jego organizację, prezentujących jak najbardziej korzystną ofertę produktową; opisana sytuacja dotyczy zwłaszcza oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej. Obie zostały ocenione przez badanych na poziomie zadowalającym, przy czym znacznie lepsze wskaźniki ocen deklarowane były odnośnie do oferty kulturalnej, podczas gdy znacznie więcej niezadowolonych ujawnionych zostało odnośnie do oferty rekreacyjno-sportowej (por. rysunek 3).

Rysunek 3. Zadowolenie z oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej w miejscu zamieszkania respondentów

Źródło: opracowanie własne.

Chcąc zbadać wpływ cech demograficzno-społecznych, takich jak: płeć, wiek, wielkość miejsca zamieszkania, wykształcenie, sytuacja materialna i stan cywilny, na podjęte w badaniach kwestie czasu wolnego słuchaczy UTW, przeprowadzone zostały właściwe analizy statystyczne z wykorzystaniem testów: *U* Manna-Whitneya, ANOVA rang Kruskala-Wallisa oraz jednorodności χ^2 Pearsona. Stosowne obliczenia pozwoliły dowieść braku takiego wpływu odnośnie do:

- zadowolenia z ilości czasu wolnego pozostającego do dyspozycji seniorów³;

³ Dla zmiennej płeć – test *U* Manna-Whitneya – $p = 0,520$; dla zmiennych: wiek, wielkość miejsca zamieszkania, wykształcenie, sytuacja materialna i stan cywilny – test Anova rang Kruskala-Wallisa – odpowiednio: $p = 0,914$; $p = 0,164$; $p = 0,242$; $p = 0,361$; $p = 0,444$.

- zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego seniorów⁴;
- zmiany sposobu spędzania czasu wolnego w wyniku uczęszczania na UTW⁵.

Spośród przyjętych do analizy cech demograficzno-społecznych respondentów odnotowano wpływ jednej z nich na zadowolenie z oferty kulturalnej w miejscu zamieszkania badanych. Na podstawie danych zestawionych w tabeli 1 można wnioskować, że zadowolenie z oferty kulturalnej jest istotnie związane tylko z wielkością miejsca zamieszkania słuchacza UTW, a siła tego związku jest dodatnia i relatywnie nieduża (współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,249). Oznacza to, że im większa miejscowość, którą zamieszkuje słuchacz UTW, tym większe zadowolenie z oferty kulturalnej w miejscu jego zamieszkania.

Tabela 1. Wysokość prawdopodobieństwa testowego p dla zależności pomiędzy zadowoleniem z oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej w miejscu zamieszkania słuchacza UTW a jego cechami demograficzno-społecznymi

Cecha demograficzno-społeczna	Rodzaj testu	p		Parametry dodatkowe	
		OK	OR-S	OK	OR-S
Płeć	U Manna-Whitneya	$p = 0,260$	$p = 0,161$	$Z = 1,127$	$Z = 1,403$
Wiek	Anova rang Kruskala-Wallisa	$p = 0,986$	$p = 0,873$	$H = 0,029$	$H = 0,273$
Wielkość miejsca zamieszkania		$p = 0,000$	$p = 0,000$	$H = 19,953$	$H = 22,868$
Wykształcenie		$p = 0,150$	$p = 0,497$	$H = 2,073$	$H = 0,462$
Sytuacja materialna		$p = 0,178$	$p = 0,782$	$H = 4,914$	$H = 1,081$
Stan cywilny		$p = 0,238$	$p = 0,564$	$H = 4,224$	$H = 2,039$

OK – oferta kulturalna; OR-S – oferta rekreacyjno-sportowa

Źródło: opracowanie własne.

Badania pozwoliły również dowieść istotnej zależności pomiędzy zadowoleniem z oferty rekreacyjno-sportowej a wielkością miejsca zamieszkania studenta UTW (por. tabela 1). Siła tego związku, podobnie jak miało to miejsce odnośnie

⁴ Dla zmiennej płeć – test U Manna-Whitneya – $p = 0,699$; dla zmiennych: wiek, wielkość miejsca zamieszkania, wykształcenie, sytuacja materialna i stan cywilny – test Anova rang Kruskala-Wallisa – odpowiednio: $p = 0,404$; $p = 0,641$; $p = 0,593$; $p = 0,704$; $p = 0,832$.

⁵ Dla zmiennych: płeć, wiek, wielkość miejsca zamieszkania, wykształcenie, sytuacja materialna i stan cywilny – test χ^2 – odpowiednio: $p = 0,119$; $p = 0,593$; $p = 0,533$; $p = 0,096$; $p = 0,901$; $p = 0,695$.

do oferty kulturalnej, jest dodatnia i relatywnie nieduża (współczynnik korelacji rang Spearmana wyniósł 0,277). Tłumaczy się to stwierdzeniem, że im większa miejscowość, którą zamieszkuje słuchacz UTW, tym większe zadowolenie z oferty rekreacyjno-sportowej w miejscu jego zamieszkania.

Podsumowanie

Podjęte w artykule rozważania pozwoliły na zaprezentowanie specyfiki czasu wolnego seniorów słuchaczy UTW. Wyniki przeprowadzonych badań dały asumpt do następujących wniosków:

1. Respondenci deklarują niewielką ilość czasu wolnego (robią wszystko, co muszą robić, i mają jeszcze trochę czasu wolnego dla siebie).
2. Wśród motywów podjęcia studiów na UTW znalazły się te odnoszące się do zdobywania wiedzy.
3. Uczęszczanie na UTW zmieniło sposób spędzania czasu wolnego słuchaczy.
4. Seniorzy słuchacze UTW są zadowoleni z ilości i sposobów organizacji czasu wolnego.
5. Spośród cech demograficzno-społecznych tylko wielkość miejsca zamieszkania wpływa na takie treści czasu wolnego, jak zadowolenie z oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej w miejscu zamieszkania studenta UTW.

W kontekście przedstawionych rozważań należy stwierdzić, że badane zjawisko będzie zyskiwało na znaczeniu, biorąc pod uwagę rosnącą frakcję osób starszych. Z pewnością same instytucje UTW będą ulegały przeformułowaniu w kierunku jak najlepszego zaspokajania potrzeb seniorów z zachowaniem realizacji misji tych podmiotów.

Literatura

- Bombol, M., Dąbrowska, A. (2003). *Czas wolny. Konsument. Rynek. Marketing*. Warszawa: Liber.
- Boni, M. (red.). (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Cieloch, G., Kuczyński, J., Rogoziński, K. (1992). *Czas wolny – czasem konsumpcji?* Warszawa: PWE.
- Jung, B. (2003). Work-Life Balance: wracamy do punktu wyjścia? *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, 2, 17–29.

- Maciejewski, G. (2013). Współczesny konsument a konsumpcja dóbr i usług czasochłonnych i czasooszczędnych. *Handel Wewnętrzny*, 2, 14–25.
- Maslow, A.H. (2013). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PWN.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014). Warszawa: GUS.
- Raport o kapitale intelektualnym Polski* (2010). Warszawa: Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów.
- Ritzer, G. (2009). *Magiczny świat konsumpcji*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwa Literackie Muza S.A.
- Wróblewska, I., Błaszczuk, J. (2012). Uniwersytet trzeciego wieku jako instytucja aktywizująca osoby starsze – badania własne. *Nowiny Lekarskie*, 81 (1), 31–35.

THE UNIVERSITY OF THE THIRD AGE AS AN ANTIDOTE TO THE FREE TIME OF POLISH SENIORS (BY THE CASE OF THE U3A IN NOWY SĄCZ)

Abstract

The purpose of this article is to verify the thesis formulated in the title. In order to achieve it, own research carried out among 229 members of U3A in Nowy Sącz was used. The empirical part of the work was preceded by theoretical considerations of free time, elderly people as market entities and specification of their needs.

Translated by Agata Niemczyk

Keywords: free time, seniors, the University of the Third Age

JEL Codes: D12, P46, J14, I26